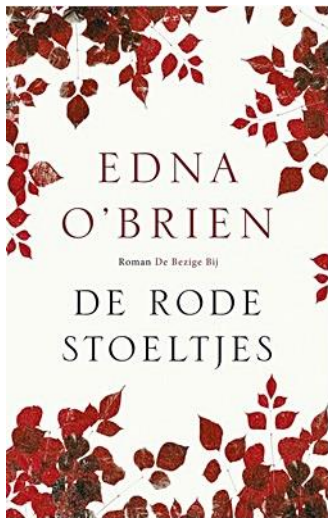

Molly van Gelder

De rode stoeltjes

Molly van Gelder (1950) werd opgeleid aan het Amsterdamse Instituut voor Vertaalkunde en heeft een rijk en gevarieerd vertaaloeuvre (Marilyn French, Doris Lessing, A.M. Homes, Flannery O'Connor, Hanif Kureishi, John Marsden, Nadine Gordimer, John Irving en Carson McCullers). Ook was ze jarenlang de vaste vertaler van Nicci French, steeds in samenwerking met een co-vertaler. Ze was secretaris van de Werkgroep Literair Vertalers van de Vereniging van Letterkundigen (die opging in de huidige Auteursbond) en was een van de oprichters van de VertalersVakschool, waaraan ze ook jarenlang mede leiding af. Voor haar inspanningen ten behoeve deze school ontving ze in 2012 de VvL-penning. 'De rode stoeltjes' werd op 10 april 2017 in Groningen als lezing uitgesproken tijdens de Vertalersgeluktournee en verscheen eerder op de website van het Nederlands Letterenfonds.

De rode stoeltjes

‘You can write and I will never forgive you!’ Je kan schrijven, en dat vergeef ik je nooit!’ Die woorden kreeg Edna O’Brien in 1960 toegebeten door haar toenmalige echtgenoot, Ernest Gèbler. Hij had het manuscript gelezen van *The Country Girls*, de roman waarmee zij in één klap beroemd zou worden. Gèbler was een nare man, een tiran, en als mindere schrijver jaloers op haar talent.

Ik vertel dit omdat dit benauwende huwelijk én in de eerste plaats haar verstikkende jeugd in een streng katholiek gezin in een dorpje in West-Ierland een vruchtbare bron zijn geweest voor haar schrijverschap – zoals ze zelf vaak heeft beaamd. Haar doorbraak als schrijver ging met veel ophef gepaard: *The Country Girls* werd door de Ierse kerk in de ban gedaan, omdat het als immoreel werd bestempeld. Het sprak te openhartig over de ontluikende seksualiteit van jonge meisjes. De boeken werden zelfs eigenhandig verbrand door de pastoor van het dorp waar de O’Briens woonden.

Het dorpje in West-Ierland

Edna O’Brien bevrijdde zich van man en land, en verruilde Ierland voor Londen, waar ze nog steeds woont. Toch is ze zich altijd een ontheemde, een buitenstaander blijven voelen, en in haar boeken keert ze telkens terug naar ‘Mother Ireland’ en gaan ze ook vaak over ‘de outsider’. In een interview met Wim Brands in 2012 op het Crossing

Border Festival vertelde ze dat ze in Ierland begraven wil worden. De plek heeft ze al uitgezocht.

Haar vertaler moet zich verdiepen in Ierland, zijn turbulente geschiedenis, het landschap, de flora en fauna, je moet bekend raken met de Ierse ‘psyche’, en natuurlijk met de taal.

Toen O’Brien tachtig was schreef ze haar memoires: *Country Girl. A memoir*.

Als een schrijver op die leeftijd aan zijn autobiografie begint, denk je al snel dat zijn schrijvende leven ten einde is. Zo niet bij O’Brien. Tijdens datzelfde interview met Wim Brands vertelde ze dat ze zat te broeden op een nieuw verhaal. Dat werd *The Little Red Chairs*, haar 24ste boek. Deze roman, door Philip Roth aangeprezen als ‘haar meesterwerk’, getuigt eens te meer van haar fascinaties voor de ontheemde, de outsider, de vreemdeling.

Over de inhoud van *De rode stoeltjes* ga ik het hier niet uitgebreid hebben. U heeft het misschien al gelezen, of gaat dat vast nog doen. Er is intussen al veel over geschreven. Het is een onmiskenbare O’Brien, met onmiskenbare thema’s. Ze citeert ergens Tolstoj: de literatuur kent maar twee grote verhalen – *Een man gaat op reis* en *Er komt een vreemdeling in de stad*. In *De rode stoeltjes* wordt die vreemdeling meteen op de eerste bladzijde opgevoerd: ‘een bebaarde man met een lange zwarte jas en witte

handschoenen’, die zich als genezer en therapeut in een Iers dorp wil vestigen. Deze Raspoetin-achtige figuur is geënt op Radovan Karadžić, ‘The Butcher of Bosnia’ (het Beest van Bosnië), die eveneens vermomd als vriendelijke grijsaard ging werken als therapeut.

De rode stoeltjes: Ik heb dit boek niet alleen vertaald, maar samen met Paul Bruijn. Een duo-vertaling. Waarom? Omdat twee mensen meer weten dan één, zo simpel is het. Maar dat is niet alles. Je moet je co-vertaler kennen en vooral vertrouwen. Je moet qua vertaalopvatting op één lijn zitten. Je moet elkaars kritiek kunnen verdragen. En je moet het goed met elkaar kunnen vinden. Al die dingen zitten bij Paul en mij wel snor. Waarom werken we dan niet altijd samen? Omdat het toevallig zo moet uitkomen dat je allebei op hetzelfde moment vrij bent. En dat je allebei het boek mooi en interessant vindt. In dit geval kwamen al die factoren samen. Dat is vertalersgeluk.

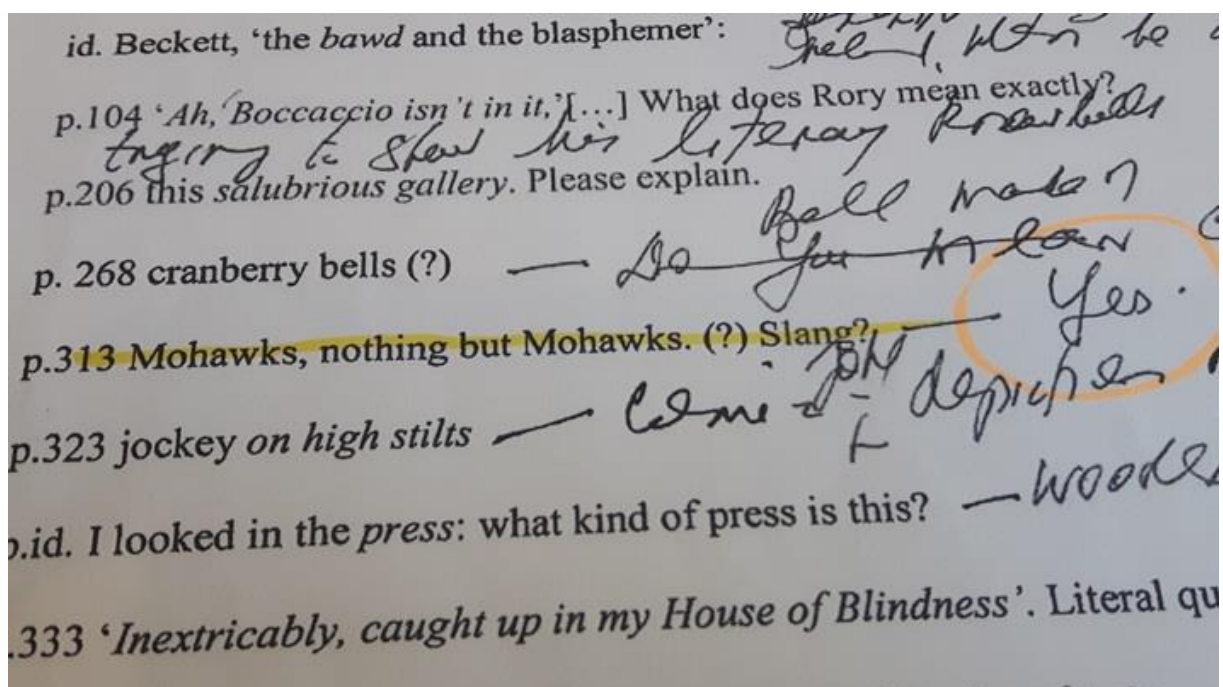
Over de vertaling is veel te zeggen, te veel in dit korte tijdsbestek. Ik wil me beperken tot één aspect, een praktisch aspect eigenlijk, namelijk over het contact met de schrijver.

Als je een nog levende schrijver vertaalt, is het natuurlijk heel nuttig (en vaak ook heel leuk) om die schrijver vragen te kunnen stellen – over de betekenis van één enkel woord, over een in jouw ogen vreemde of cryptische formulering, over realia, over slang en dialect, en ten slotte over dingen die niet kloppen, of laten we het maar gewoon ‘slordigheden’ noemen; dingen die jij als vertaler – als grondige lezer en gedegen opzoeker – hebt gesignaleerd: onjuiste jaartallen, cijfers, spelling van namen, beestjes en planten, historische feiten enz. Dingen die eigenlijk door een goede redactie eruit gehaald hadden moeten worden, maar die de vertaler dan, het liefst na overleg met de schrijver, corrigeert. De vertaler als redacteur. Als dat contact met de schrijver soepel verloopt en de schrijver blij is met jouw opmerkzaamheid, dat is óók vertalersgeluk.

Maar bij Edna O’Brien is dat geen sinecure. Zij heeft namelijk een hekel aan het beantwoorden van vragen van vertalers. Ze vindt dat de tekst maar voor zich moet spreken. Bovendien is ze digitaal niet zo actief, om het zacht uit te drukken, ze houdt niet van mailen en schrijft het liefst alles met de hand. Haar rechtstreeks benaderen is onmogelijk, alles gaat via de uitgever en via haar agent, áls het al gebeurt.

Mijn eerste ervaring met haar onwelwillendheid was bij de vertaling van haar memoires, in het Nederlands verschenen als *Meisje van buiten*. Na ettelijke vergeefse pogingen – de vertaling was af, de persklaarmaker was klaar, de drukker stond in de startblokken – kreeg ik eindelijk antwoord op een aantal vragen. In een pdf-je via de agent stond achter mijn vragen in haar bijkans onleesbare handschrift de ‘oplossing’. Ik geef één voorbeeld. Context: haar oude vader in verzorgingstehuis moppert over zowat alles en voelt zich dodelijk eenzaam. Dochter (Edna) zegt: Maar waarom eet je niet gezellig samen met de andere bewoners? De vader antwoordt: I told you I won’t and I told you why. *Mohawks, nothing but Mohawks.* Dat hier niet iets positiefs wordt bedoeld is wel duidelijk. Maar wat betekent het precies? Mohawks zijn een indianenstam. Maar wat doen indianen in een Iers verpleeghuis? Het zijn ook punkers met een hanenkam. Zeer onwaarschijnlijk. Na veel zoeken vond ik dit op internet: Mohocks, een gewelddadige bende in de 18de eeuw, die de straten van Londen onveilig maakte en hun naam ontleende aan de indianen. Maar zou een eenvoudige Ierse man dat weten? Is het dan iets specifiek Iers? En dan iets regionaals, of zelfs lokaals? Dan begint het grote rondvragen, het inschakelen van hulptroepen: ‘native speakers’, mijn Engelse schoonzus, Engelse vrienden, een Ierse buurvrouw met Ierse vrienden, collega’s. En de schrijfster zelf natuurlijk. Die kwam uiteindelijk via haar agent met dit antwoord: Ik vroeg: *Slang?* En zij antwoordt: *Yes*. Tja...

Na nog meer omzwervingen en veel collegiale suggesties kwam ik uit op: lompe, onbeschaafde personen. In vertaling zijn het ‘horken’ geworden, wat in elk geval past qua klank.

In *De rode stoeltjes* was het van hetzelfde laken een pak. We hadden nog twee dingen openstaan. Die stuurden we naar de agent. Zij zou doorsturen naar Edna. Radiostilte. De slordigheden hadden we zelf al verbeterd. Het waren details, maar toch. Het beleg van Sarajevo duurde 1425 dagen, dat staat in het voorwoord. Op p. 68 zijn het er 1359, en om de verwarring nog groter te maken stond in een artikel in *De Groene* dat het er 1395 waren. Nu kunnen we zelf ook rekenen, en het zijn er 1425.

Op p. 70 worden 8000 Bosnische mannen vermoord, op p. 72 zijn het er 7000 geworden. 8000 is het juiste aantal. (De Turkse president Erdogan heeft ons daar recentelijk nog aan herinnerd).

Op p. 224 wordt een vogeltje opgevoerd, een 'red warbler'. Dat is in het Nederlands een 'rode zanger'. Prachtig. Het probleem is alleen dat dat vogeltje slechts in een specifiek deel van Mexico voorkomt. Waarschijnlijk bedoelt de schrijfster 'reed warbler', oftewel een kleine karekiet. Iets minder exotisch. Dat is dus gewoon een tikfout. Als vertaler mag je, móét je zulke slordigheden verbeteren.

Overigens is er één fout blijven staan, waar iedereen – de Engelse editors, de vertalers, de Nederlandse persklaarmaker en corrector – overheen heeft gelezen. Een meisje zit net op judo, en dan staat er: ‘her belt was red with two yellow stripes’. In onze vertaling is dat ‘een rode band met twee gele strepen’ geworden. Het origineel is fout, de vertaling is op zich niet fout (want getrouw aan het origineel). Mijn echtgenoot, die vroeger op judo zat, maakte mij erop attent. Het moet zijn: een *witte* band met twee gele *slippen*. In de tweede druk van de vertaling staan die rode band en de gele strepen er nog in. Hopelijk kunnen wij dat in de derde druk, als die er komt, corrigeren.

Ik geef nog één voorbeeld van Edna’s onbereikbaarheid. De vertaling was af, dit was één van de openstaande dingen:

context: twee mannen, John en Fergal, dronken, op één fiets.
[...] and Fergal saying ‘You’re nearly home John’ and John answering, ‘I am, but am I *on the otter’s way*?’

De weg van de otter, die kenden we niet. Ik vroeg mijn buurvrouw, zij mobiliseerde half Ierland, maar niemand die het wist. ‘And please let me know if you do find out! Everyone is VERY curious!’ Weer een vorm van vertalersgeluk: dat zoveel mensen het leuk vinden om mee te denken over een vertaling. Je krijgt soms de merkwaardigste suggesties:

Otter: A gay man who is very hairy all over his body, but is smaller in frame and weighs considerably less than a bear.

Van een andere Ierse vriend:

I often go *the otter way* when my sense of direction eludes me.

Otter kun je dan lezen als *other*, maar dan op z’n Iers uitgesproken.

Een dwaalspoor, de ‘verkeerde weg’. Of als vraag: ‘Ben ik op de goede weg?’ Dat vonden we wel plausibel. Dat kun je zowel letterlijk als figuurlijk interpreteren.

Nog steeds geen nieuws uit het Westen, de vertaling lag inmiddels in de boekwinkel.

Toen kwam er antwoord van Edna, via haar agent, aan de Bezige Bij, aan ons.

[...] it’s okay to say ‘*the way the otter had trodden*’. I wish I could be more helpful... Please thank the translators.[...]. Edna O’ Brien.

Dus toch de weg van de otter. Een voorbeeld van ‘lost in translation’ misschien, al vinden wij dat we met onze vertaling de goede weg zijn opgegaan.